

DÁVIDHÁZI PÉTER

A régi nagyok nyomában

Debreczeni Attila Toldy-díja alkalmából

Régóta töprengek irigykedve, mi lehetett a hajdani nagyteljesítményű filozok, egy Szinnyi József, egy Váczy János, egy Szilády Áron, egy Bayer József titka. Vagy akár egy olyan költői, műfordítói és filológusi életművet hátra hagyó szerzőé, mint egykor Szász Károly volt, aki saját bevallása szerint hivatali teendői mellett csak délutánjait szentelhette irodalmi és tudományos munkára, a könyvespolcon mégis szinte csak széttárt karral tudnánk átérni élete termését. Fogjuk a megváltozott körülményekre? Savanyú a szőlő. Vagy ismerjük el, hogy ők még tudtak valamit, amit mi már nem, s ezért hiába áll rendelkezésünkre számítógép, adatbázis, internet, nem vagyunk képesek felnőni hozzájuk? Nos, akit ma az Irodalomtörténeti Társaság legújabb Toldy Ferenc-díjasaként ünneplünk, a ritka kivételek közé tartozik, de féltő, hogy inkább csak erősíti a szabályt. Rejtély, hogy egy 1959-ben született, tehát az ötödik évtizedén még csak pár éve túljutott kollégánk idejéből és energiájából az egyetemi tanítás feladatai mellett hogyan futhatta máris ennyi és ilyen színvonalú publikált munkára.

Két saját, szerzői könyvet tett le az asztalra: *Csokonai, az újrakezdések költője: A felvilágosult szemléletmód fordulata az életműben* (1993, második, bővített kiadás 1997); *Tudós hazafiak és érzékeny emberek: Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában* (2009), de az a bizonyos asztal roskadozik az általa sajtó alá rendezett, szerkesztett vagy sorozatszerkesztőként irányított kritikai kiadások vaskos kötetektől. A *Csokonai Vitéz Mihály összes művei* sorozatban ő rendezte sajtó alá a *Szép-prózai műveket* (1990) és a *Levelezést* (1999), majd Borbély Szilárddal és Orosz Beátával a *Tanulmányok*-at (2002), valamint Borbély Szilárddal, Orosz Beátával és Szép Beátával a *Feljegyzések*-et (2002), miközben Szilágyi Ferenc halála után előbb Szuromi Lajossal, majd annak halála után egymaga végezte a sorozatszerkesztői feladatokat is, egészen a sorozat befejezéséig. Emellett az ő keze alól került ki *Szentjóni Szabó László összes költeményei* kritikai kiadása (2001), s ha nem is kritikai, de (ami nem sokkal kevesebb) kritikai igényű szövegkiadásként a *Felfedezett Klasszikusok* sorozatban *Szentjóni Szabó László összes művei* (1995), az *Osiris Klasszikusok* sorozatban a *Csokonai Vitéz Mihály összes művei*, (2003), a *Matúra Klasszikusok* sorozatban a *Csokonai Vitéz Mihály: Lilla* (1996), a részben általa alapított Csokonai Könyvtár sorozat részben általa (Imre Mihállyal és S. Varga Pállal) alapított *Források* alsorozatában a *Kisfaludy Sándor: Szép-prózai művek* (1997), végül, de nem utolsó sorban az ugyanitt *Első folyóirataink* alsorozat általa készített két rendkívül fontos forráskiadványa, előbb az *Orpheus* (2001), majd a *Magyar Museum* (2004). Mindezek mellett Bíró Ferencsel és Csörsz Rumen Istvánnal közösen sorozatszerkesztője a *Régi Magyar Költők Tára XVIII. századi alsorozatának*, amelyben az utóbbi években számos hiánypótló kötet jelent meg, többek közt Amadé, Ungvárnémeti Tóth, Dayka, Ráday, Földi és Virág költé-

szetéből. Legújabban pedig Borbély Szilárddal közösen az ő sorozatszerkesztésében jelennek meg egymás után a *Kazinczy Ferenc művei* kritikai összkiadás hatalmas kötetei: a *Pályám emlékezete* (kiad. Orbán László, 2009), a *Prózafordítások Bessenyeitől Pyrkerig* (kiad. Bodrogi Ferenc Máté, Borbély Szilárd, 2009), a *Külföldi Játékszín* (kiad. Czibula Katalin, Demeter Júlia, 2009), a *Fogságom naplója*, (kiad. Szilágyi Márton, 2011), s tudjuk, készül a többi. Közben fontos konferenciák szervezésében vett részt, s ezekből is rendre kötetet szerkesztett: *Folytonosság vagy fordulat? A felvilágosodás kutatásának időszerei kérdései* (1996), majd (Gönczy Monikával) „*Et in Arcadia ego*” *A klasszikus magyar irodalom feltárása és értelmezése* (2005), végül (Gönczy Monikával) *Ragyogni és munkálni: Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről* (2010). Felsorolni is fárasztó, hát még végigcsinálni!

Hogy sikerülhetett ez neki, egynek közülünk? Mi tette lehetővé számára? Ha élete felszínét nézem, elsőként három tevékenységi forma ösztönös vagy tudatos, de mindenképp sikeres összeegyeztetése tűnik szemembe: a filológia elhatalmasodó szenvedélye mindig jól illeszkedett nála a szakmánk elektronikus fordulata iránti érdeklődéshez, mi több, érzékhez (az utóbbi révén kezdettől rendkívül sokat tett a debreceni egyetem könyvkiadási lehetőségeinek javításáért), s ezekhez járult harmadikként vonzalma az egyetemi oktatómunkához s főként a kutatói utánpótlás neveléséhez (nem mellesleg: a keze alatt 7 doktorandusz szerzett már fokozatot). Ha kicsit mélyebbre próbálok nézni, de még mindig a könnyen észrevehető vonásokra szorítkozom, a nyilvánvaló munkabírás mellett, sőt kicsit annak feltételeként azt a képességét vélem fölfedezni, hogy különös, egyenletes, mondhatni kizökkenhetetlen *nyugalommal* tud belefeledkezni a munkába. Mivel épp a Toldy Ferenc-díj alkalmából beszélek, szemléltető analógiaként és megtiszteltetésül felidézek itt egy Toldy-motívumot: 1850 őszén Toldy Ferenc felelős szerkesztő a „peragit tranquilla potestas / Quae violenta nequit...” mottóval indította tudományos folyóiratát, az *Uj Magyar Muzem*ot: vagyis hogy *a nyugodt hatalom véghezviszi, amit az erőszakos nem tud*. Ezzel a Claudianustól idézett, alapjában sztoikus gondolattal Toldy (tíz évvel későbbi vallomása szerint) a „csendes, de állandó és kitűró munka hatalmára” akart „biztatólag” emlékeztetni, s a kortársak, köztük a tudományos közösség számos tagja egyetértőleg, sőt hálásan reagált a figyelmeztetésre. Talán érezték, hogy amit Toldy szorgalmaz, az ritka kincs, sőt többnyire hiánycikk, s természeti adottságként kevesek sajátja. Hogy is írta Toldy az 1854. év első számának élén közölt újévi elmélkedésében? „Nekünk a kétségbeesésből, vagy legalább a csüggedésből kelletnél több, a kitűró lelkességből annál kevesebb jutott; de a világtörténetben uralkodó törvényszerűségből erőt merítő lelkesség e hiánya a közszellemet soha nem lankasztá annyira, mint a legközelebbi múltban. Ugyanezért soha nem volt oly szükség az eszméltető buzdításra, mint éppen most.” Úgy sejtem, Debreczeni Attilának nem volt s ma sincs szüksége ilyen buzdításra, de a „tranquilla potestas” nála sem csupán alkati adottság, hanem legalább részben vívmány: annak is köszönheti, hogy korán sikerült túljutnia mindannyiunk ifjúkori (s rosszabb esetben nem csupán ifjúkori) kísértésén, a személyiség túltengő fontosságtudatán.

Ennek jele, hogy ő már pályája elején levetette azt a tudálékosan feszenegő tudományos maszkot, amelyet szinte minden kezdő kipróbál, csak nem mindenki tud idejében szabadulni tőle. Megkockáztatom, hogy az ő írásaiban retorikai alapon rá tudok mutatni a pillanatra, amikor ez egyszer s mindenkorra bekövetkezett. Korai Csokonai-könyvének (*Csokonai, az újrakezdések költője*) két évtizeddel ezelőtt írt bevezetőjében az utolsó két bekezdés közti váltás önkéntelenül szemlélteti, hogy milyen hamar megérezte a koturnus fölöslegességét, a hétköznapi mozgásban (és persze munkában) akadályként magasodó ünnepélyességét, amelyet itt még retorikailag a többes szám első személyű, túlstilizált megszólalás sugallt. „Mindazonáltal (s talán épp ezért) már itt az elején megemlítendőnek tartjuk, hogy gondolkodásunkra a legnagyobb (s jellegében pozitív, nem elsősorban vitára készítő) hatása a régebbi irodalomból Horváth János kismonográfiája, az újabbról Martinkó András méltatlanul háttérbe szorult problémafelvető tanulmánya volt; a leginkább azonban Szauder József és Bíró Ferenc írásai formálták szemléletünket.” Az ifjúkor iránti kíméletből eltekintek a bekezdés további idézésétől, annál is inkább, mert ez a hang e fiatalembernél alighanem itt bukkan fel utoljára, s a következő bekezdésben már itt is kisöpri, mint a huzat friss levegője, az egyes szám első személyű záróbekezdés üdítő egyszerűsége: „Ezúton is szeretnék köszönetet mondani e könyv elkészítéséhez nyújtott segítségükért: lektoraimnak, Mezei Mártának és Bíró Ferencnek, akik több változaton is »átrágvá« magukat, szinte végigkísérték munkámat [...]” Megjegyzem, itt nemcsak az egyes számért lehetünk hálásak, hanem az „átrágvá” is megkönnyebülés, mert idézőjelben áll ugyan, de jólesően belevisz egy csipetnyi önkritikát a felszabadult szövegbe.

Önszemléletének stílusa még póztalanabbá egyszerűsödik az 2009-ben megjelent, nagyszabású könyvének (*Tudós hazafiak és érzékeny emberek*) előszavában. „E másfél évtizedben persze sok minden mást is csináltam, de a fő vonalat ez a téma szabta meg, folyamatos burjánzásával. Előadások, tanulmányok, szövegkiadások bontogatták ki a részleteket, állandó kényszert teremtve ezáltal a koncepció megújítására is, ami többször már-már összeállni látszott. Sok paksaméta tanúskodik az újraírásokról. Végül aztán csak elkészült egy olyan változat, ami kiadhatónak tűnik. Gyorsan ki is kell adni, mert könnyen megbillenhet ez a pillanatnyi egyensúly, amit most érezni vélek. Ez a dolgok rendje, a kutatásnak nevezett szakadatlan tanulási folyamatban nem könnyű rálelni a vállalhatónak látszó egyensúlyi pillanatokra, amikor egy-egy munka útra bocsátható. Miközben már a következő munka terve kavarg az ember fejében, hiszen az aktuális könyv lezárásával az abban felvett szálak nem metsződnek el. Már a folytatást tervezem én is [...]”. Sok jóhoz vezetett s fog még vezetni ez a józan, önkritikus, tudósi alázatú hang, bár azzal, amit állít, nem tudok egyetérteni. Remélem, díjazottunk, aki (a Toldy-díj új szabálya szerint) már részt vehetett laudátora kiválasztásában, nem fogja rút hálátlanságnak tekinteni részemről, ha kimondom eltérő véleményemet. Én ugyanis kétlem, hogy csakugyan ez volna „a dolgok rendje”, azaz hogy a jó könyveket valóban mindig és okvetlenül így, ilyen módszerrel kellene (vagy akár lehetne) megírunk, illetve hogy üdvös volna ilyen gyorsan-amíg-nem-késő szellemben, a következő pillanattól tartva elenged-

nünk. Valaha nem győztem csodálni, ahogy a cserépkályhából kipattant parazsat édesanyám megfogta, és ugyanazon mozdulattal már vissza is dobta a villódzó lángok közé, mielőtt megégette volna kezét; a kisgyerekként gyakran látott jelenet azóta fontos üzenetek egyre mélyértelműbb hordozója lett számomra, de nem hinném, hogy épp a könyvírás metaforája lehetne. Szerintem a szóban forgó könyv sem ezt igazolja, mert (ha laudációm közben itt egyetlen pillanatra megengedhetek magamnak egy kicsit tartózkodóbb lelkesedést) bármilyen sok jó, hasznos, értékes mozzanat van is benne, azért egészében mégis két különböző, egymáshoz nemigen illeszkedő témának némileg bizony elszórt egységével jött létre, s ez főként az ígéretesebb, második, folyóiratokról szóló felét ütötte el attól, hogy megkapja, amit pedig megérdemelne, vagyis az önálló, teljes figyelmű s ezért elmélyültebb tárgyalásmódot, amely megtalálhatná és élesebb fókuszba állíthatná tulajdonképpeni mondanivalóját. Ugyanakkor meggyőződésem, hogy Debreczeni Attila egészen bizonyosan fog ilyen könyvet írni, s persze szöveggondozóként is még sok kiváló munkát várhatunk tőle. Sőt, én már megismerkedhettem az éppen ma megjelenő, legújabb opusával, amelynek címe *Csokonai költői életművének kronológiai rendje*, s könyvnyű megjósolnom, hogy *alapszövegként* fogják használni és vitatni a Csokonai-kutatásban.

Amit mindmáig létrehozott, az bőven elegendő ahhoz, hogy felnézzünk teljesítményére. Eddigi munkássága jussán néhány hete megérdemelten tüntették ki Tarnai Andor-díjjal, most pedig szintén teljesen megérdemelten veheti át a Toldy Ferenc-díjat. Megnyugtató, hogy személyében olyan kollégánkhoz kerül, aki komolyan veszi és meg tudja becsülni a lehetőséget, amit sorsától kapott, s folyamatosan élni tud vele. Eszembe jut az épp húsz éve elhunyt Klaniczay Tibor egy lassan negyedszázada elhangzott, nemrég nyomtatásban is megjelent igazgatói dörgejelme. Az Irodalomtudományi Intézet 1988. évi teljesítményét értékelve a szokásos úgynevezett plenáris ülésen azok lelkiismeretét akarta felébreszteni, „akiknek életformájuk a kutatás, műveltségük, felkészültségük, anyaguk hatalmas, s mégis alig jön ki belőle valami”, akik sziporkázó hozzászólásokban jeleskednek, de elfecsérlik bibliai táltumaikat, s igazi teljesítmény helyett „inkább megöregszenek önmagukkal is elégedetlenül, megkeseredetten, visszanézve több évtizedes pályájukra, s kereshetik, hogy mi az úristennel töltötték ezt az időt.” A feddés szigorú mestere Debreczeni Attilát bizonyosan az ellenpéldák közé, a „bezzeg” kategóriába sorolta volna, s ma elégtétellel nyugtázná, hogy az új Toldy-díjat olyan kollégánk kapta, aki jól sáfárkodott tehetségével és idejével. Adjon ez a díj erőt a méltó folytatáshoz.